

VYTIS VALATKA

Mykolo Romerio universitetas

PIRMASIS LOGIKOS AMŽIUS LIETUVOJE: LOGINIS UNIVERSALIJŲ TEORIJOS LYGMUO

The First Century of Logic in Lithuania:
The Logical Level of the Theory of Universals

SUMMARY

This article deals with the theory of universals in Lithuania in the 16th century – the first century of professional Lithuanian logic. The author of the article focuses on a way in which M. Śmiglecki and D. Ortiz interpreted properties (*propria*) of the universal as such. The article ends with two conclusions. The first one maintains that both Śmiglecki and Ortiz attributed to the universal traditional scholastic *propria*. Namely, the universal was regarded as an immaterial and incorruptible nature predicable of its individuals as well as object of sciences. The second conclusion asserts that Śmiglecki did not confine himself to the *propria* of the universal. That is, he also analysed a certain relation peculiar to universal, namely, the distinction between universal and its inferiors. Adhering to the Scotist position, Śmiglecki regarded this distinction as a formal one.

ĮVADAS

Logika – pirmoji scholastinės filosofijos disciplina – scholastinėje žiniijoje užėmė svarbią bendrosios mokslo metodologijos vietą. Ši disciplina vadinta visų mokslų įrankiu, būtinu bet kuriai tikrovės sričiai pažinti. Scholastinės logikos objektu laikytas žmogiškasis intelektas¹, kurio dėsnius ir principus logika preten-

davo pateikti. Skirti trys šio intelekto veiksmi: sąvokinis supratimas (*apprehensio*), teiginys (*propositio*) ir samprotavimas (*discursus*). Šių veiksmų objektais laikytos universalijos, arba bendrosios prigimtys (lot. *universale* – bendrybė). Teigta, kad sąvokinis supratimas suformuoja universalijos sąvoką, teiginys iš-

RAKTAŽODŽIAI: logika Lietuvoje, universalija, loginis lygmuo, bendroji pažinimo sąlyga, savybinis požymis.
KEY WORDS: logic in Lithuania, universal, logical level, common cognitive condition, *proprium*.

skleidžia pastarosios turinį, o samprotavimas, remdamasis vienais bendrosios prigimties požymiais, išveda kitus.

Scholastinėje universalijų analizėje galima išskirti tris svarbius lygmenis: ontinį, gnoseologinį ir loginį. Ontiniame lygmenyje nagrinėta universalijos esmė bei santykis su atskirybėmis. Gnoseologinis lygmuo tyrė universalijų santykį su mąstymu. Loginis lygmuo susitelkė ties savybiniais universalijų požymiais (*propria universalium*): nematerialumu, predikavimu ir t.t. Pamatiniu laikytinas ontinis lygmuo. Jis grindė likusiuosius – manyta, kad universalijos esmė nulemia jos požymius bei santykį su intelektu. Kita vertus, scholastinė logika plačiai aptarė tiek gnoseologinį, tiek loginį lygmenis.

Kiek kitokia loginio universalijų teorijos lygmens padėtis buvo scholastinėje logikoje Lietuvoje XVI a. Tai pirmasis logikos mokslo amžius Lietuvoje. Pagrindiniai išlikę šios logikos šaltiniai: Martino Smigleckio (*Marcin Śmiglecki, Martinus Smiglecius*) 1586–1587 m. Vilniaus universitete skaitytas logikos kursas² bei Jokūbo Ortizo (*Diego Ortiz, Jacob Ortizius*) 1596–1597 m. tame pačiame universitete dėstytos logikos paskaitos³. Iš šių šaltinių tik Smigleckio paskaitose yra pilnai išplėtotas loginis universalijų analizės lygmuo, o Ortizo kurse apsi-

bota universalijos savybinių požymių išvardijimu, neargumentuojant jų pasirinkimo ir šiek tiek dėmesio skiriant vieninteliam požymiui – universalijos buvimui mokslų objektu⁴.

Loginio universalijų teorijos lygmens interpretacija (siauresnė ar platesnė) yra abiejuose minėtuose šaltiniuose. Šios interpretacijos analizė ir yra straipsnio tikslas⁵. Svarbu pastebėti, kad ta interpretacija iki šiol mažai tyrinėta. Net XVI a. Abiejų Tautų Respublikos scholastinę filosofiją plačiai ištyręs Lenkijos filosofijos istorikas Romanas Darowskis⁶ nėra pristatęs, kokius požymius Smigleckis ir Ortizas priskyrė universalijai. Iš Lietuvos filosofijos istorikų profesorius Romanas Plečkaitis neseniai išėjusio veikalio *Lietuvos filosofijos istorija*⁷ I tome aptarė loginį universalijų teorijos lygmenį scholastinėje Lietuvos logikoje. Profesorius šioje knygoje nagrinėja visą scholastinės logikos Lietuvoje palikimą, neišskiria nė vieno jos raidos etapo. Šių eilučių autoriaus daktaro disertacijoje trumpai pristatoma, kaip universalijos požymius interpretavo Smigleckis ir Ortizas⁸. Tačiau iki šiol neturime tyrinėjimo, skirto vien tik loginiam universalijų teorijos lygmeniui pirmajame logikos Lietuvoje amžiuje analizuoti. Šis straipsnis ir yra tokio tyrinėjimo bandymas.

UNIVERSALIJA KAIP BENDROJI PAŽINIMO SĄLYGA

Kaip minėta, loginis universalijų teorijos lygmuo susitelkė ties universalijos savybiniais požymiais. Savybinis požymis (*proprium*) – tai vienas vadinamųjų predikabilių – bendriausių sąvokų, kurių

rėmuose žmogiškasis protas pažįsta tikrovę. Šis požymis apibrėžtas kaip nuo daiktinės prigimties neatskiriama ir iš jos esmės išvedama savybė⁹. Taigi savybiniai universalijos požymiai išvedami iš

pačios jos esmės, todėl juos turi bet kuri atskira universalija (pvz., bendrosios žmogaus, arklio, stalo prigimtis). Tvirtinta, kad šie požymiai būdingi universalijai kaip bendrajai pažinimo sąlygai.

Kodėl universalija laikyta bendrąja pažinimo sąlyga? Kad atsakytume į šį klausimą, turime trumpai aptarti scholastinės logikos struktūrą. Ją sudarė dvi disciplinos. Pirmoji – dialektika, arba vadinamoji mažoji logika. Ši disciplina buvo taisyklingo mąstymo teorija – ją galime laikyti tam tikru šiuolaikinės logikos atitikmeniu. Dialektika tyrė trijų žmogiškojo mąstymo veikslių formą. Čia buvo pateikiami bendrieji sąvokų, terminų, teiginių, apibrėžimų, skirstymų, įrodymų sudarymo principai; mokoma iš vieno teiginių taisyklingai išvesti kitus¹⁰.

Antroji scholastinės logikos dalis – didžioji logika. Jos objektas taipogi buvo trys intelekto veiksmi; ji taip pat siekė suformuluoti taisykles, kuriomis va-

dovaudamasis mąstymas pasiektų savąjį tikslą – atrastų tiesą. Tačiau didžioji logika mąstymo operacijas tyrė šiek tiek kitu aspektu nei dialektika. Pastaroji nagrinėjo mąstymo formą, o didžioji logika – mąstymo turinį. Dialektika siekė atrasti taisyklingo mąstymo dėsnius, didžioji logika pretendavo pateikti teisingo mąstymo principus. Tad didžiąją logiką turėtume laikyti scholastine pažinimo teorija, tyrusia bendrąsias pažinimo sąlygas – esmingiausius pažinimo turinio dėsningumus.

Bendrosioms pažinimo sąlygoms priskirta ir universalija. Mat didžioji logika intelekto veikslių objektais laikė bendrąsias prigimtis. Tad natūralu, jog būtent universalija tapo vienu šios logikos objektų – manyta, kad universalijos požymiai būtini bet kuriai intelektu pažįstamai bendrajai prigimčiai. Kitaip sakant, bet kurios atskiros universalijos pažinimas vyksta universalijos kaip tokios rėmuose.

SAVYBINIAI UNIVERSALIJOS POŽYMIAI

Kokius savybinius požymius Smigleckis ir Ortizas priskyrė universalijai kaip tokiai? Šių požymių sąrašą sąlygojo universalijos esmės interpretacija. Aiškinta, kad pagal savąją esmę universalija esanti atskirybė egzistuojanti prigimtis, kurią intelektas abstrahuoja nuo joms būdingų individualizuojančių sąlygų ir šitaip abstrahuotą pažįsta. Štai Smigleckio teigimu, universalija – tai „pati prigimtis be individualių sąlygų“¹¹. Kokius savybinius požymius vilniškiai scholastai išvedė iš šitaip inter-

pretuotos universalijos esmės? Laikantis scholastinės tradicijos tvirtinta, kad „pirmoji universalijos savybė yra buvimas mąstymo objektu“¹². Tai reiškia, jog bendrajai prigimčiai būdingas nematerialumas (*immaterialitas*). Juk mąstymas – tai nematerialus žmogiškasis gebėjimas. Šio gebėjimo objektas – universalija – privalo turėti tokį pat buvimo būdą kaip ir pats gebėjimas. Vadinasi, universalija taipogi stokoja materialumo.

Smigleckis išskiria dvi nematerialių intelekto objektų rūšis. Pirmieji yra ne-

materialūs patys savaime. Toks nematerialumo variantas priskiriamas Dievui ir angelams. Antrosios rūšies objektai stokoja materialumo vien intelekto dėka – tikrovėje jie egzistuoja kaip „kūniški ir į materiją panardinti daiktai“¹³. Ši nematerialumo forma ir būdinga universalijoms. Mat universalijos – tai prigimtys, kurios, realiai egzistuojamos daiktuose, yra materialios. Ši materialumą jos praranda tik tada, kai yra suvokiamos intelektu. Paties Smigleckio teigimu, „mąstymas gali keisti daiktų prigimtis, kadangi jis jas atitraukia nuo tų sąlygų, kurios jas paverčia materialiomis prigimtimis, o tos [daiktų prigimtis materializuojančios] sąlygos yra kiekybė ir visi individualūs atsitiktiniai požymiai“¹⁴. Tad „materialūs daiktai tiek, kiek jie yra intelektu, keičia savąjį statusą ir buvimo būdą..., kadangi jie įgyja... nematerialų statusą ir buvimo būdą“¹⁵. Taigi daiktuose realiai egzistuojanti prigimtis yra individuali ir būtent dėl to – materialinė. Tuo tarpu suvokta intelektu, ši prigimtis jau yra abstrahuota nuo ją individualizuojančių, o kartu ir materializuojančių sąlygų, ir būtent dėl šios abstrakcijos – nematerialinė.

Antrasis tradicinis universalijos savybinis požymis – buvimas mokslų objektu. Smigleckio tvirtinimu, kad prigimtis būtų mokslinio žinojimo objektas, privalo išpildyti tris reikalavimus. Pirmiausia, ši prigimtis privalo būti pastovi ir nekintama, kadangi „mokslo teiginiai yra amžinosios tiesos“¹⁶. Antra, prigimtis turi būti baigtinis esinys, nes begalinė būtis peržengia žmogiškojo pažinimo ribas. Trečia, minėta prigimtis privalo būti

daikto esmė – jo esminių požymių visuma. Taigi iškeliamos trys mokslų objekto sąlygos. Ir pasirodo, kad visas jas atitinka ne atskira – individuali, o bendroji – universali prigimtis¹⁷. Mat „atskirybės nuolatos kinta, ir jos yra begalinės bent jau pagal sekimą viena po kitos“¹⁸, ir jos apima daug atsitiktinių daikto požymių“¹⁹. Tuo tarpu universalijai būdingas pastovumas – intelektas abstrahuoja šią prigimtį nuo individualumo, paverčiančio ją laikina bei kintančia būtimi. Universalija taip pat baigtinė savo skaičiumi – intelektas ją suvokia kaip prigimtį, kuri kaip viena ir ta pati egzistuoja individų daugyje. Galiausiai, bendroji daiktų prigimtis yra jų esmė, abstrahuota nuo individualių atsitiktinių požymių.

Taigi universalijai priskirtas mokslų objekto statusas. Tačiau svarbu pastebėti, kad universalijos laikytos mokslų objektais ne kaip bendrybės, o kaip pačios daiktų prigimtys. Štai Ortizo tvirtinimu, „universalijos pagal tas prigimtis, kurias apima, yra mokslų objektai“²⁰, tuo tarpu „pagal bendrumo aspektą universalijos nėra mokslų objektai“²¹. Analogišką požiūrį randame ir Smigleckio logikos kurse. Pasak šio scholasto, „ne pats bendrumas, bet bendrumą turinti prigimtis yra mokslo objektas“²². Bendrumas tėra būtina sąlyga, kad prigimtis taptų mokslo objektu. Mat atskirybėse realiai egzistuojanti individuali prigimtis nėra mokslo objektas – jai trūksta pastovumo, nekintamumo. Ir tik intelekto išvaduota iš individualumo ši prigimtis tampa pastovia būtimi – štai kintant atskiriems akmenims, bendroji akmens prigimtis išlieka nepakitusi.

Universalijai taip pat tradiciškai priskirtas amžinumas, arba nesunaikinamumas (*in corruptibilitas*). Mat universalija – tai daikto esminių savybių visuma. O daikto esmė amžina – „visada teisinga teigti, jog žmogus yra mąstantis gyvūnas“²³. Kitaip sakant, žmogus buvo, yra ir bus mąstantis gyvūnas – išnykstant atskiriems žmonėms, esminių žmogaus požymių visuma visada išlieka ta pati. Tad universalija kaip bendroji daiktų esmė negali būti sunaikinta.

Kita vertus, būtent daiktų esmės statusas sukelia tam tikrą abejonę dėl universalijos amžinumo – universaliją laikome daiktų esminių savybių visuma, atrodytų, kad, sunaikinus visus šiuos daiktus, jų esmė taipogi turėtų išnykti. Tačiau vilniškiams scholastams tokia išvada nebuvo priimtina. Smigleckio teigimu, „universalija..., išnykus visoms atskirybėms,...objektyviai išlieka intelektualė“²⁴. Tai yra, universalija išlieka intelektualo objektas. Mat egzistuojant individualiems daiktams, intelektas suvokia jų universaliją kaip prigimtį, kuri yra viena ir ta pati kiekviename iš jų. Tuo tarpu sunaikinus visus šiuos individus, universalija suvokiama kaip prigimtis, galinti egzistuoti atskirybėse daugyje kaip viena ir ta pati. Ir tai, kad šiuo atveju prigimtis aktualiai neegzistuoja daugyje, jokių būdu nėra kliūtis jos universalumui. Smigleckio teigimu, „net ir aktualiai daugyje neegzistuojanti prigimtis gali turėti intelektualinę pažinimo formą“²⁵ – intelektualinę atvaizdą, kuris tą prigimtį reprezentuotų be jokio individualumo. Kitaip sakant, intelektas pajė-

gus realių individų nebeturinčią prigimtį abstrahuoti nuo bet kokių individualizuojančių sąlygų ir paversti ją universalija.²⁶ Tad net ir išnykus atskirybėms, bendroji jų prigimtis išlieka mąstyme.

Čia susiduriame su dar vienu klausimu. Ar išnykus žmogiškajam intelektui, universalija vis dar išlaikytų savąją egzistenciją? Logikos Lietuvoje XVI a. autoriai į šį klausimą atsakė teigiamai – net ir tokiu atveju bendroji daiktų prigimtis nebūtų sunaikinta, nes išnykus žmogiškajam mąstymui, universalija išliktų dieviškojo proto objektas.

Universalijų teorijoje vienu svarbiausių bendrosios prigimties požymių laikytas jos predikavimas (*praedicabilitas*). Disputacijoje, skirtoje universalijos savybinių požymių aptarimui, nei Smigleckis, nei Ortizas apie šią savybę nekalbėjo. Tai jokių būdu nereiškia, kad minėti autoriai nepriskyrė universalijai predikavimo. Jau savųjų logikos kursų pradžioje jie apibrėžė universaliją kaip vieną, egzistuojančią atskirybėse daugyje, ir būtent dėl to priskiriamą kiekvienam to daugio nariui²⁷. Vilniškių scholastų įsitikinimu, šis predikavimas jokių būdu nenaikina bendrosios prigimties universalumo. Mat universalija – tai pati atskirybėse esmė, kuri kaip viena ir ta pati egzistuoja šiose atskirybėse ir lygiai taip pat joms priskiriama. Tad individualiems subjektams predikuojama universalija juose išlieka viena ir ta pati ir būtent dėl to – universalija. Štai konkrečioms žmonėms priskiriama bendroji žmogaus, kaip mąstančio gyvūno, prigimtis egzistuoja kiekviename iš jų.

SANTYKIS TARP BENDRESNĖS IR KONKRETESNĖS UNIVERSALIJOS

Taigi scholastinės logikos Lietuvoje XVI a. autoriai universalijai priskyre tradicinius savybinius požymius. Svarbu pastebėti, kad tirdamas loginį universalijų teorijos lygmenį, Smigleckis neapsiribojo universalijos savybėmis. Jam rūpėjo ir vienas bendrajai prigimčiai būdingas santykis. Tai skirtumas tarp bendresnės ir konkretesnės universalijos, pvz., tarp žmoguje esančio gyvūno ir paties žmogaus kaip tokio.

Smigleckio tvirtinimu, yra trys skirtumo tarp dviejų būčių rūšys: realusis, formalusis ir vien protu nustatomas skirtumas. Realų skirtumą (*distinctio realis*) tarp dviejų esinių turime tada, kai vienas iš jų pagal natūralią daiktų tvarką nėra tapatus kitam²⁸. Formalus skirtumas (*distinctio formalis*) yra tarp dviejų objektų, kurie, realiai nesiskirdami vienas nuo kito, vis tik turi skirtingas esmes. O protu nustatomas skirtumas (*distinctio rationis*) nėra skirtumas tikrąja to žodžio prasme. Tai tapatybės neigimas tarp dviejų daiktų, kurie nesiskiria nei realiai, nei formaliai – skirtumas tarp jų teižvelgiamas intelektu. Kuris iš šių skirtumų egzistuoja tarp bendresnės ir konkretesnės universalijos? Smigleckio teigimu, šiuo klausimu yra tiek nuomonių, kiek skirtumo rūšių. Štai Platono įsitikinimu, tarp bendresnės ir konkretesnės universalijų yra realus skirtu-

mas. Požiūris, jog tarp jų tėra protu nustatomas skirtumas, priskiriamas Aleksandriui Afrodizijiečiui, Albertui Didžiajam, Dominykui Sotui etc. Tuo tarpu pasak Džono Dunso Škoto ir Tomo Akviničio, tos universalijos tesiskiria savosiomis esmėmis. Smigleckis kaip tik ir pritaria šiai škotistinei pozicijai. Jo įsitikinimu, gyvūno prigimtis žmoguje realiai nesiskiria nuo pačios žmogaus prigimties – gyvūnas žmoguje realiai esąs pats žmogus kaip mąstantis gyvūnas. Mat kaip žmogaus universalijos negalima atskirti nuo konkrečių žmonių, taip ir gyvūno žmoguje realiai negalime atskirti nuo paties žmogaus. Kita vertus, skirtumas tarp gyvūno ir žmogaus, kaip mąstančio gyvūno, nėra ir protu nustatomas. Pasak Smigleckio, „gyvūnas ir žmogus skiriasi savosiomis esmėmis“²⁹, taigi tarp jų yra formalus skirtumas. Mat „jei gyvūniškumas ir žmogiškumas savo esmėmis realiai būtų tas pats [dalykas], tada visur, kur būtų atrandamas gyvūniškumas, būtų atrandamas [ir] žmogiškumas“³⁰. Tačiau „arklyje aptinkama būtent gyvūno [prigimtis] ir neatrandama žmogaus [prigimtis], todėl gyvūnas ir žmogus pagal savo esmes nėra vienas ir tas pats [dalykas]“³¹. Taigi Smigleckio teigimu, tarp bendresnės ir konkretesnės universalijų egzistuoja formalus skirtumas.

IŠVADOS

Loginis universalijų teorijos lygmuo tyrė universalijos kaip tokios savybinius požymius (*propria*). Iš pirmojo logikos

amžiaus Lietuvoje – XVI a. – autorių vienintelis Smigleckis pilnai išplėtojo šį lygmenį. Apie savybinius universalijos

požymius kalbėjo ir Ortizas, tačiau jis apsiribojo šių požymių išvardijimu, šiek tiek aptardamas tik vieną iš jų.

Interpretuodami loginių universalijų teorijos lygmenį, Smigleckis ir Ortizas nenutolo nuo scholastinės tradicijos. Tvirtinta, kad universalija nemateriali, amžina ir nesunaikinama. Ji taipogi predikuoja saviesiems individams ir esanti mokslų objektas.

Loginio universalijų teorijos lygmens

analizėje Smigleckis neapsiribojo savybiniais universalijos požymiais. Jis taipogi nagrinėjo vieną bendrajai prigimčiai būdingą santykį, būtent skirtumą tarp bendresnės ir konkretesnės universalijos (pvz., tarp žmoguje esančios gyvūno prigimties ir pačios žmogiškosios prigimties). Smigleckis pasirinko škotistinę šio skirtumo interpretaciją, tvirtinusią, jog minėtos universalijos tesiskiria formaliai, t.y. savo esmėmis.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Tuo tarpu dieviškasis intelektas, peržengiantis net ir paties tiksliausio žmogiškojo pažinimo ribas, laikytas neprieinamu logikos disciplinai.
- ² Martinus Smiglecius. *Commentaria in Organum Aristotelis (Vilnae, 1586 – 1587)*. Edidit Ludwik Nowak. – Warszawa: Akademia teologii jezuickiej, 1987, zeszyty 1, 2.
- ³ Jacobus Ortizius. *In universam Aristotelis Logicam Summula*. Vilnae, 1596–1597 (Kraków, Biblioteka Jagiellońska, rękopis 2080).
- ⁴ Kiti išlikę žinomi pirmojo logikos amžiaus Lietuvoje šaltiniai – Vilniaus jėzuitų kolegijos moksleivių filosofinių disputų tezės, parengtos vadovaujant jos profesoriams Džonui Hėjui (*John Hay, Joannes Haius*) ir Petruui Vianai (*Pedro Viana, Petrus Viana*). Žr.: Haius J. *Assertiones philosophicae // Assertiones theologicae et philosophicae*. Cracoviae, 1574, p. 10–16 (Uppsala University Library, Obr. 69: 66 (17)); Viana P. *Assertiones logicae ex Categoriis Aristotelis // Assertiones theologicae et logicae*. Vilnae, 1576, p. 7–12 (Biblioteka Kórnicka, Cim. Qu. 2583); Viana P. *Assertiones philosophicae // Assertiones in gymnasio vilnensi societatis Jesu sub vernam studiorum instaurationem hoc ordine mense aprili defendendae*. Vilnae, 1577, p. 9–15 (Biblioteka Kórnicka, Cim. Qu. 2589); Viana P. *Assertiones philosophicae ex praecipuis totius philosophiae Aristotelis difficultatibus*. Vilnae, 1578 (Biblioteka Kórnicka, Cim. Qu. 2590). Šiuose šaltiniuose loginis universalijų teorijos lygmuo neplėtotas.
- ⁵ Dėl ontinio universalijų teorijos lygmens logikoje Lietuvoje XVI a. – žr.: Vytis Valatka. *Pirmasis logikos amžius Lietuvoje: ontinis univer-*
- salijų problemos lygmuo // Logos*, 2005/42, p. 25–34. Dėl gnoseologinio universalijų teorijos lygmens minėtoje logikoje – žr.: Vytis Valatka. *Pirmasis logikos amžius Lietuvoje: gnoseologinis universalijų teorijos lygmuo // Logos*, 2006/46, p. 72–78.
- ⁶ Roman Darowski. *Filozofia w kolegiach jezuickich w Polsce w XVI wieku*. – Kraków: Wydzał filozoficzny towarzystwa jezusowego, 1994.
- ⁷ Romanas Plečkaitis. *Lietuvos filosofijos istorija. I tomas. Viduramžiai – renesansas – naujieji amžiai*. – Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2004.
- ⁸ Vytis Valatka. *Scholastinė logika Lietuvoje XVI a. antrojoje pusėje. Daktaro disertacija*. Vilnius, 2001.
- ⁹ Štai galėjimas juoktis (*risibilitas*) yra savybinis žmogiškosios prigimties požymis, išvedamas iš žmogui esminės mąstymo savybės.
- ¹⁰ Būtina pabrėžti, kad dialektika buvo aukšto lygio loginė sistema. Tiesa, ji dar nenaudojo formalizavimo metodo – loginiai dėsniai bei kitos išraiškos dialektikoje buvo formuluojami ne simboline, o natūralia kalba. Tačiau R. Plečkaitis parodė, kad dialektika – tai šiuolaikinės logikos teorijų (teiginių logikos, loginių klasių teorijos, predikatų logikos, modalinės logikos, loginės sekos teorijos, semiotikos ir loginės semantikos) užuomazgos – žr.: Plečkaitis R., p. 318–348.
- ¹¹ „ipsa natura sine conditionibus particularibus“ – Smiglecius M., p. 44.
- ¹² „Prima proprietatis [universalis] est esse obiectum intellectus“ – Smiglecius M., zeszyt [toliau – z.] 1, p. 55.

- ¹³ „res corporeae et immersae materiae“ – ten pat.
- ¹⁴ „Intellectus enim potest mutare naturas rerum quod eas abstrahat ab iis conditionibus quae ipsas materiales reddunt, hae autem sunt quantitas et omnia accidentia singularia“ – Smiglecius M., z. 1, p. 55–56.
- ¹⁵ „res materiales prout sunt in intellectu mutant statum et modum essendi,... quia acquirant... statum et modum immaterialem“ – Smiglecius M., z. 1, p. 56.
- ¹⁶ „Propositiones enim scientiae sunt sempiternae veritatis“ – ten pat.
- ¹⁷ ten pat.
- ¹⁸ t.y. begalinēs savo skaičiumi
- ¹⁹ „Singularia enim continuo mutant et sunt infinita saltem successive, et continent multa quae sunt contingentia rei“ – Smiglecius M., z. 1, p. 57.
- ²⁰ „universalia secundum naturas quas continent sunt objectum in scientiis“ – Ortizius J., folium [toliau – f.] p. 69.
- ²¹ „secundum rationem universalitatis [universalia] non sunt objectum scientiarum“ – ten pat.
- ²² „non ipsa universalitas sed natura quae substat universalitati est objectum scientiae“ – Smiglecius M., z. 1, p. 48.
- ²³ „Semper verum est dicere hominem esse animal rationale“ – Smiglecius M., z. 1, p. 58.
- ²⁴ „Universale... destructis singularibus... remanet in intellectu objective“ – Smiglecius M., z. 1, p. 30.
- ²⁵ „natura potest habere speciem intelligibilem licet actu non sit in multis“ – Smiglecius M., z. 1, p. 47.
- ²⁶ Tą patį galima pasakyti ir apie vieninteliame individe egzistuojančią prigimtį (pvz., saulės prigimtį). Ši prigimtis taip pat gali tapti universali – tereikia, kad intelektas ją abstrahuotų nuo individualizuojančių sąlygų.
- ²⁷ Smiglecius M., z. 1, p. 25; Ortizius J., f. 50.
- ²⁸ Smiglecius M., z. 1, p. 60.
- ²⁹ „animal et homo distinguuntur essentialiter“ – Smiglecius M., z. 1, p. 61.
- ³⁰ „Si idem esset in re essentialiter animalitas et humanitas tunc ubicumque reperiretur animalitas reperiretur humanitas“ – ten pat.
- ³¹ „sed in equo reperitur vero [natura] animalis et non invenitur vero [natura] hominis, ergo animal et homo non sunt idem essentialiter“ – ten pat.